

Högskolebibliotekariers informationssökning¹ i teoretisk belysning

Jenny Hedman

Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap /

Bibliotekshögskolan, Högskolan i Borås & Göteborgs universitet

Jenny.Hedman@hb.se

Avhandlingsprojektet *Att lära informationssökningsexpertis:*

Högskolebibliotekariers yrkesidentitet i övergången mellan utbildnings- och yrkespraktik finansieras av KK-stiftelsen via LearnIT.

Abstract

Facing both technological, educational and vocational change, the professional practices of academic librarians are subjects of interest within LIS research today. Information seeking and literacy are often spoken of as important competences; therefore, the assumed information seeking expertise of academic librarians stands out as a significant matter to investigate. This article aims at gaining a deeper understanding of the information seeking behaviour of academic librarians. For this purpose, two theoretical perspectives are tested in terms of their usefulness as analytical tools. This is accomplished primarily through theoretical discussions and literature studies. The conceptualisation of *imposed* and *self-generated information seeking* by Melissa Gross is found applicable, along with central concepts derived from a *socio-cultural perspective* as presented by Olof Sundin and Jenny Johannisson, and a *new institutional perspective* in accordance with Ragnar Audunson's viewpoint.

Keywords: academic librarians, information seeking, socio-cultural perspective, new institutional theory, imposed information seeking, self-generated information seeking

Bakgrund

Syftet med denna artikel är att genom litteraturstudier och teoretiska resonemang nå en fördjupad förståelse kring högskolebibliotekariers² informationssökning, samt att motivera detta studium i sig. I texten presenteras tidigare forskning i urval, tillsammans med ett sociokulturellt och ett nyinstitutionellt perspektiv på bibliotekariers informationssökning. Ett delsyfte är att utvärdera hur dessa perspektiv, bredvid de teoretiska begreppen *ålagd* respektive *egeninitierad informationssökning*, kan bidra till att fördjupa vår kunskap om högskolebibliotekariers informationssökning. Med detta ämnesval behandlas här frågor som är centrala även i mitt pågående avhandlingsarbete – *Att lära informationssökningsexpertis: Högskolebibliotekariers yrkesidentitet i övergången mellan utbildnings- och yrkespraktik*.

För att, inom det utrymme denna artikel erbjuder, kunna uppnå studiens syfte har befintliga kunskaps- och forskningsöversikter varit till hjälp. Jag avser då Olof Sundins (2004) *Användarundervisning för informationssökning i yrkeslivet*, Donald Cases (2002) *Looking for information* och Louise Limbergs, Frances Hultgrens och Bo Jarnevings (2002) *Informationssökning och lärande* samt Gloria Leckies, Karen Pettigrews och Christian Sylvains (1996) *Modeling the Information Seeking of Professionals*.

För att vi ska kunna förstå hur individers och grupper informationsbeteenden samspelar med olika fenomen och strukturer i vår omgivning, fyller biblioteks- och informationsvetenskapens användarstudier en viktig roll. Inom forskningen har olika yrkesgrupper hittills varit den

vanligaste indelningsgrunden för studier av människors informationssökning (Case 2002, s 232; Leckie, Pettigrew & Sylvain 1996). I de tidiga användarstudierna från nittonhundratalets mitt var naturvetenskapliga forskare, ingenjörer samt vissa klassiska professioner de centrala studieobjekten. Sedan 1980-talet har det empiriska urvalet dock breddats avsevärt och ett flertal andra yrkesgrupper har kommit att studeras, såsom företagsledare, socialarbetare, poliser, advokater, journalister och olika sjukvårdsvetare (Ibid). Bland de svenska bidragen till användarstudier med inriktning mot yrkesgrupper kan nämnas Lars Seldéns (1999) och Olof Sundins (2003a) avhandlingar som behandlar samhällsvetenskapliga forskare respektive sjuksköterskor.

Det stora intresset för hur information söks och används i yrkeslivet, bland annat för att förstå och förändra utbildning inom olika kunskapsområden, bör betraktas i relation till den höga graden av specialisering i dagens arbetsliv och institutionaliseringen av expertis i samhället (Sundin & Hedman 2005). Under 1990-talet kom flera yrkesinriktade program inom den högre utbildningen att utvecklas mot ett mer teoretiskt innehåll; denna utveckling omtalas ibland som en akademiseringsprocess som flera yrkesgrupper har genomgått. Med en akademisering följer ökad fokusering på teoretisk kunskap, liksom på sökning och användning av textburen information. Sådana förändringar i utbildning och arbetsliv har under det senaste årtiondet sammanfallit med en omvälvande utveckling av informations- och kommunikationstekniken, och har även resulterat i förändrade arbetsätt och yrkesroller. Att vara informationskompetent³, det vill säga att kunna söka, värdera, sälla och kreativt använda information, betraktas numera ofta som en grundläggande förutsättning för att man – även som medborgare – aktivt ska kunna delta i samhällets intellektuella och demokratiska processer, såsom debatt, utbildning, yrkesutövning och ett livslångt lärande. Louise Limberg är en av pionjerna inom denna forskning, just vad gäller att identifiera och åskådliggöra det nära samspelet mellan lärande och informationssökning (t ex 1998; Alexandersson & Limberg 2005).

En yrkesgrupp som på ett dubbelt och kanske unikt sätt har kommit att beröras av den ovan skisserade utvecklingen är bibliotekarier. Utbildningens akademisering, med dess inbyggda strävan efter högre, professionell status, har sammanfallit och samspelat med Internets landvinningar under 90-talet, vilket tvivelsutan medfört stora förändringar både ifråga om arbetsredskap och arbetsätt⁴. Bibliotekarier har aktivt medskapat och upprätthållit vad jag skulle vilja beskriva som en politiskt förankrad, inflytelserik diskurs om informationskompetens. Inom denna diskurs har bibliotekarier intagit en central position genom att framhålla sin expertis både vad gäller att inneha och förmedla viktiga kunskaper om sökning, återfinnande, värdering och – i någon mån – användning av information (Jfr Sundin & Johannisson 2005).

Mot denna bakgrund är det dock värt att notera att just bibliotekariers informationssökning sällan analyserats eller problematiserats inom den biblioteks- och informationsvetenskapliga forskningen. De studier som gjorts har hittills inriktats mot bibliotekariers eventuellt unika kunskapsbas⁵ samt deras informationssökning för andra (Sundin 2004). Däremot är bibliotekariers informationssökning, och -användning, för utvecklande och upprätthållande av egen professionell kunskap fortfarande i det närmaste outforskad, även om ett antal mindre studier utförts inom ramarna för magisteruppsatser på senare år. Kanske är det så att det kunnande bibliotekarier förmodas representera bara varit alltför lätt att ta för givet?

Bibliotekariers informationssökning

Information söks normalt i ett sammanhang och för ett särskilt ändamål, vilket i sin tur bidrar till att göra aktiviteten meningsfull. Bevekelsegrunderna hos den eller de som söker information är givetvis skiftande men vad som är viktigt att ha i åtanke är att informationssökning via formella eller informella källor normalt syftar till någon form av användning. Det teoretiska begreppet informationssökning är etablerat och svarar också mot ett forskningsfält inom biblioteks- och informationsvetenskapen som ofta inkluderar studier av både informationsbehov, informationsanvändning och de kontexter inom vilka informationssökningen äger rum (Case 2002).

Hur bibliotekarier själva ser på informationssökning är enligt Limberg m fl endast utforskat i ett fåtal studier (Limberg, Hultgren & Jarneving 2002, s 124). Den tydligaste tendensen är att bibliotekarier ofta koncentrerar sig alltför mycket på de tekniska och proceduriella aspekterna, på ett sätt som riskerar att verka hindrande för användarna då det sammanhang som bidrar till att göra informationssökningen meningsfull glöms bort. Två nya studier av högskolebiblioteks webbaserade användarundervisningar bekräftar att det finns en obalans mellan det sätt på vilket bibliotekens övriga användare normalt förstår och praktiserar informationssökning, och de bibliografiska strategier som bibliotekarierna propagerar för (Nygren 2004; Sundin 2005). Man kan befara att dessa förekommande förhållningssätt hos bibliotekarier riskerar att begränsa möjligheterna att arbeta utifrån ett användarperspektiv, dvs att utforma exempelvis söktjänster och undervisning i informationssökning efter användarnas önskemål och behov.

Fallet bibliotekarier kan – bredvid vissa andra informationsförmedlande yrkesgrupper som exempelvis lärare (jfr Lundh 2005) och journalister – ses som speciellt med avseende på användningen av den information som söks i arbetet. Vanligtvis är den sökta informationen avsedd för någon annan, mer eller mindre välkänd person. Jag utgår från att bibliotekariers professionella förhållningssätt till informationssökning i hög grad präglas av detta faktum. Däremot är jag inte lika övertygad om att de ideala, bibliografiska strategier som lärs ut och möjligen praktiseras i sökningen av information för *användares* bruk, överensstämmer med bibliotekariers eventuella informationssökning för *eget* bruk. Ännu har jag heller inga konkreta belegg för att skillnader föreligger, men jag behåller idén för framtida empirisk prövning. En forskare vars resultat delvis styrker ett sådant resonemang är amerikanska Melissa Gross (2001), som ägnat sitt forskningsintresse åt vad det innebär att söka information utifrån frågeställningar, eller informationsbehov, som formulerats av någon annan. Hon använder sig i detta sammanhang av begreppet *ålagd informationssökning* (*imposed information seeking*) som ställs emot *egeninitierad* dito (*self-generated information seeking*). Denna begreppsliga uppdelning kommer jag också att använda mig av fortsättningsvis.

Ålagd informationssökning

Att på bästa sätt söka fastställa användares informationsbehov och/eller tillmötesgå deras uttalade önskemål i referensarbetet, uppfattas i regel som en viktig och traditionellt ”bibliotekarisk” praktik. Sundin skriver i sin kunskapsöversikt att det i befintliga studier av referensarbetet sällan är själva informationssökningen som beskrivs, utan snarare hur bibliotekarie – låntagarinteraktionen påverkats av datoriseringen (t ex Nordlie 2000), hur referensamtal *bör* gå till, eller – som i Lars Seldéns (1999) forskning – hur relationen mellan forskares informationssökning och bibliotekariers uppfattning om densamma ser ut (Sundin 2004).

Melissa Gross lägger dock större vikt vid informationssökningen som sådan i sin forskning. I en artikel från 2001 utvecklar hon alltså begreppen *ålagd* och *egeninitierad informationssökning*, i ett resonemang som förenklat kan sägas behandla skillnaden mellan att söka information för andras respektive eget bruk. Typiska exempel på ålagd informationssökning är när studerande söker information för skoluppgifter som formulerats av lärare, eller då familjemedlemmar söker information åt varandra. Gross menar att kunskaper om hur människor i en förmedlingssituation förmår hantera informationens meningsskapande funktion är av största vikt vid utformningen av både biblioteks- och informationsvetenskaplig utbildning och olika bibliotekstjänster.

Hur informationssökningens praktik faktiskt påverkas av det faktum att informationsbehovet inte är självupplevt hos den förmedlande parten, är en aspekt av högskolebibliotekariers informationssökning som jag på sikt ämnar utforska närmare genom en jämförelse mellan tillvägagångssätt och förhållningssätt i samband med informationssökning för andra respektive egeninitierad informationssökning. I högskolebibliotekariers arbete kan problematiken kring ålagd informationssökning uppfattas som särskilt tillspetsad, då sökningen för användares bruk kan betraktas som ålagd bibliotekariens, medan användaren i sin tur mycket väl kan vara ålagd av en tredje part (exempelvis en lärare) att söka.

Under mina samlade studier i biblioteks- och informationsvetenskap har jag vid flera tillfällen haft anledning att reflektera kring relationen mellan forskare, användare och bibliotekariers. Utifrån exemplet akademiska bibliotek, där många av användarna själva får hållas för ämnesspecialister, aktualiseras frågan om huruvida det är möjligt för en bibliotekarie, utan samma specialistkunskaper, att rekommendera informationskällor till användarna. Kan högskolebibliotekariers kompensera en eventuell brist på ämnesspecialisering genom att hävda en roll som informationssökningsexpert? Eller, som Patrick Wilson formulerar saken: Kan bibliotekariens fungera som "en auktoritet på auktoriteter" genom att granska och utvärdera vetenskaplig information å användarens vägnar (1983, s 179-183, *min översättning*)? För att en person ska kunna åberopa en viss expertis förutsätts indirekt att någon annan i sin tur är mindre upplyst och därför behöver ta expertens kompetens i anspråk (Stover 2004, s 277). Idag garanterar vissa biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningar ingen annan ämnesexpertis än den i just biblioteks- och informationsvetenskap.

Om vi söker svaret på ovanstående frågor i litteraturen möts vi dessvärre av en del nedslående resultat. Lars Seldéns studie av samhällsvetenskapliga forskares informationssökning kan illustrera detta, utifrån exemplet med den seniora forskare som säger att han personligen uppfattar sitt lärosätes bibliotekariers som ett hinder för doktorandernas informationssökningsprocess. Detta för att de anses "sakna fantasi", och inte förmår närma sig ämnet på ett kreativt sätt. Forskaren menar att bibliotekarierna "gör fel avgränsningar" i sökningarna och över huvud taget inte kan hjälpa doktoranderna att nå fram till värdefulla referenser som han själv vet finns (Seldén 1999, s 169).

Gunnel Hessler (2003) visar i sin avhandling, som är baserad på en fallstudie av ett universitetsbibliotek, på ett förhållande som torde vara principiellt giltigt för många akademiska bibliotek: bristande samstämmighet mellan bibliotekspersonalens och användarnas bilder av behov och verksamhet. Detta kommer till konkreta uttryck i de resultat som visar på vad användare respektive bibliotekariers anser om i vilken mån bibliotekariers professionella kompetens bör vara av generalist- eller specialistkaraktär. Studien visar att 40 % av användarna i undersökningen givit uttryck för att bibliotekariens bör ha en viss ämnesinriktning (förutom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap, *min anm*) medan hela

68 % av bibliotekarierna säger samma sak. Resultatet kan kanske i någon mån sägas balansera den svidande kritiken i Seldéns studie. Anledningen till att bibliotekarierna själva ställer de högsta kraven på specialistkompetens i Hesslers avhandling kan möjligtvis vara att många bibliotekarier redan bär med sig en sådan ämneskompetens, och därför gärna vill framhålla den som viktig. Risken finns förstås också att det faktum att kraven på högskolebibliotekarier i denna fråga är lägre hos användarna än bibliotekarierna själva beror på att förväntningarna på kvalificerad hjälp redan från början är små.

Ett av resultaten från Carol Kuhlthaus (1993) studie av studenters informationssökningsprocess framstår som intressant i en jämförelse. Där framkommer nämligen uppfattningen och förväntningen att bibliotekarien enbart fungerar som förmedlare (*locator*) av dokument och korrekta svar på entydiga frågor. Denna föreställning fick i Kuhlthaus studie som konsekvens att många studenter helt enkelt undvek att diskutera problemformulering, sökstrategier, informationsanvändning och annan ämnesbunden problematik med bibliotekarien. I Kuhlthaus beskrivning av fallet med elever på high school-nivå torde problemet egentligen inte röra sig om bibliotekariens specialist- eller generalistkompetens, utan tycks snarare handla om en eftersläpande, inaktuell bild av bibliotekariers kompetens och kunskaper.

Kimmo Tuominen (1997) analyserar, i sin tur, bibliotekarie – användarinteraktion som en sorts maktspel där bibliotekarier ibland hävdar sina professionella intressen på användarnas bekostnad. Genom att framföra och argumentera för vissa professionella kunskapsanspråk menar Tuominen att bibliotekarien konstruerats och etablerats som en outbyttbar expert i förhållande till användaren inom en utbildningskontext (Tuominen 1997, s 364f). Bland annat lyfter han fram analogin till läkar – patientrelationen och hävdar att bibliotekarier framhåller en ny, psykologiskt orienterad, diagnosticerande kompetens vilket ställer användaren i en underlägsen position, såsom i behov av diagnos och hjälp. Tuominen uttrycker sig både kritiskt och drastiskt om de sätt på vilka bibliotekarier manifesterar sina professionella intressen, men hans tolkning kan onekligen bidra till att problematisera diskussionen kring bibliotekariers ålagda informationssökning.

För att avrunda genomgången om bibliotekariers informationssökning vid utbildningsbibliotek i allmänhet och akademiska bibliotek i synnerhet, kan jag konstatera att den i stora stycken implicit kommit att handla om en yrkesgrupps status och trovärdighet samt de förväntningar de har att förhålla sig till; förväntningar som skapas utifrån normer och värderingar hos såväl bibliotekets användare som bibliotekarierna själva. Dessa kollektivt skapade normer och värderingar är i själva verket djupt rotade i de institutioner parterna omfattas av, liksom i den egna professionen.

Egeninitierad informationssökning

Av de forskningsöversikter som konsulterats här framgår att bibliotekariers yrkesrelaterade informationssökning för eget bruk utgör forskningsmässigt obruten mark (Sundin 2004). Bland de få studier som gjorts handlar de flesta om formell fortbildning, snarare än kontinuerlig à jour-hållning eller kunskapsutveckling hos grupper eller individer. Detta kan förefalla märkligt då betoningen i de nationella biblioteks- och informationsvetenskapliga utbildningarna idag generellt sett ligger på teoretiska kunskaper, och det ter sig rimligt att dessa kunskaper skulle behöva underhållas på daglig basis även i yrkesutövningen för att behålla sin giltighet. En förklaring till att bibliotekariers egeninitierade informationssökning inte utforskats närmare skulle kunna vara att deras sökning av information för andra ofta

framställts som en dominerande och förgivet tagen del av det dagliga arbetet. Den egna informationssökningen har därmed kommit att framstå som underordnad och föga problematisk.

Olof Sundin lyfter fram ett intressant förhållande – och en avsevärd skillnad i jämförelse med yrkesgruppen sjuksköterskor – då han noterar att inget uttalat engagemang framkommer, vare sig hos yrkesorganisationen Svensk biblioteksforening eller fackförbundet DIK, i fråga om att mediera normer och värderingar gällande medlemmarnas behov av att följa med i utvecklingen inom det egna kunskapsområdet. Han konstaterar att det förefaller ganska paradoxalt att bibliotekarier ofta ses som förvaltare av andras kunskap men samtidigt tycks ha ”ett något komplexfyllt förhållande till en egen utvecklad formell kunskap” (Sundin 2004, s 277f). Under de allra senaste åren har dock DIK:s agenda förändrats på ett högst radikalt sätt och en helt annan medvetenhet om den vetenskapliga kunskapens roll för professionsutvecklingen syns idag i deras forskningspolitiska ställningstagande. Där krävs exempelvis att alla utbildningsorter ska ha minst en professur och att utbildningarna ska ha ämneskompetenta lektorer. Sedan ett par år lyder bibliotekariefackets paroll: ”Bibliotekssektorn ska forska!” (DIK-förbundet 2003). Sådan är alltså retoriken – frågan är när de yrkesverksamma följer uppmaningen på bred front. Det vore onekligen intressant att se fler kritiska analyser av det egna fältet, med utgångspunkt från den erfarenhet och kunskap som bibliotekarier besitter.

Teoretiska perspektiv på informationssökning

Bibliotekariers yrkesrelaterade informationssökning och egna kunskapsutveckling är i sig inga entydiga företeelser. Generellt sett har stora delar av den vetenskapliga litteraturen kring informationssökning behandlat sökningen som ett led i rationella och mer eller mindre instrumentella händelsekedjor kopplade till problemlösning, beslutsfattande och kunskapsinhämtande (Case 2002). Först under 1980-talet kom forskningen kring informationssökning att frånga sitt tidigare ganska ensidiga intresse för källor och informationskanaler, till förmån för ett mer problematiserande synsätt. I samband med vad som skulle kunna kallas ett perspektivskifte kom förgrundsgestalter i användarforskningen, som Brenda Dervin och Carol Kuhlthau (1993), att beskriva informationssökning som uttryck för individers meningsskapande processer, i ett komplext samspel och med skiftande kontexter. En bärande tanke hos Dervin framkommer i hennes resonemang om ”Information as verb” (Dervin 1999, kap 2.7). Hon eftersträvar här en fokusförskjutning från studiet av ”substantiv”, det vill säga studier av förmodat stabila, neutrala entiteter i en ”objektiv” verklighet, till ett studium av processer, handlingar, aktiviteter, och förhandlingar etc. Kort sagt, de praktiker i vilka individer själva skapar mening; något som i mina ögon vittnar om ett sorts myndigförklarande av användarna, betraktade som aktiva subjekt.

På senare år har den teoretiska spännvidden inom användarstudier ökat ytterligare. En nyutgiven sammanställning som kortfattat presenterar ett sjuttiotal teoretiska infallsvinklar på informationssökning ger en fingervisning om den mångfald av synsätt som idag samexisterar på området (Fisher, Erdelez & McKechnie 2005). Inte minst har viktiga tillskott i form av teorier som vilar på socialkonstruktionistisk grund kommit att i hög grad påverka inriktningen i dagens forskning. Sundins (2003a) tidigare nämnda avhandling om sjuksköterskors relation till fackinformation illustrerar också denna trend inom användarstudier, med en stor medvetenhet om och integrering av sociala och kulturella villkor i analysen av en yrkesgrupps informationsanvändning. Analysen visar bland annat på hur sjuksköterskor i många fall

kommit att använda fackinformation på ett strategiskt sätt för att hävda och legitimera sina professionella intressen vid arbetsplatsen.

I avsikt att problematisera och bättre förstå högskolebibliotekariers informationssökning tar jag tillfället i akt att pröva två sinsemellan olika, förhoppningsvis kompletterande, teoretiska infallsvinklar på mitt ämne. I synnerhet det senare av de två perspektiven, det nyinstitutionella, prövas tentativt.

Ett sociokulturellt perspektiv

Den sociokulturella teoribildningen har sitt ursprung hos den ryske aktivitetsteoretikern Lev Vygotsky och har vunnit störst gehör inom pedagogiken. Roger Säljö (text 1994, 2000, 2005) är en av riktningens uttolkare och förnyare. Inom perspektivet betonas vikten av att utsträcka förståelsen av individuellt lärande och enskildas handlingar till att även omfatta de sociala praktiker där de äger rum. Detta brukar också omtalas i termer av *situerat lärande* (Säljö 2000). Analysen stannar inte vid lärande i någon isolerad, cerebral form, utan dess förutsättningar och funktioner sätts in i en social, kommunikativ process. Lärande handlar lika mycket om att ta till sig – eller *appropriera* – de normer, värderingar och förväntningar som finns inom en viss grupp, som att lära bestämda färdigheter.

Ett sociokulturellt synsätt utgår från antagandet att relationerna mellan språk, handling, kunskap och identitet är ömsesidigt konstituerande och därmed beroende av varandra. Kollektiva resurser för tänkande och handling å ena sidan interagerar med individers lärande å den andra. De kollektiva resurserna inkluderar såväl språkliga som fysiska redskap, eller *artefakter*. Vad som gör artefakternas roll central är att de anses fungera *medierande*, dvs som bärare av inbyggda kunskaper och värderingar. Utvecklingen av exempelvis IKT-artefakter går därmed hand i hand med utvecklingen av kunskap och idéer, och båda företeelserna finns, så att säga, inbyggda i varandra. Ofta anlitas dessa kunskapens artefakter på daglig basis och utan nämnvärd eftertanke eller reflektion. I min studie om bibliotekariers informationssökning kan de gemensamma resurserna, i sociokulturell mening, sägas utgöras av såväl diskurser kring informationssökning som den tekniska utrustning och de dokument som involveras i sökningen av information.

Sundin och Johannisson (2005) argumenterar för en metateoretisk position inom biblioteks- och informationsvetenskapen, som förenar neopragmatism med just ett sociokulturellt synsätt på informationssökning i en professionskontext. I deras artikel presenteras bl a det bärande begreppet *kommunikativt deltagande*. En av de stora poängerna i Sundins och Johannissons text, menar jag, finns i formuleringen av ett alternativ till mer traditionella sätt att se på och forska kring informationssökning. Att tala om denna och närliggande aktiviteter i termer av kommunikativt deltagande överför nämligen initiativet till aktören/användaren (som förvisso skulle kunna vara just en högskolebibliotekarie). Hans eller hennes aktiva handlande och medskapande av mening betonas i kombination med den kommunikativa, kollektiva aspekten av informationssökning.

Det sociokulturella perspektivet tycks passa bra med min föresats att undersöka högskolebibliotekariers informationssökning. Dess utgångspunkter stämmer bland annat väl överens med min egen övertygelse om att det finns vinster i att studera en växelverkan mellan individer och kollektiv, snarare än att helt separera dessa storheter. Begreppen *kommunikativt deltagande* (Johannisson & Sundin 2005; Talja 2005) och *symbolisk informationsanvändning* (Sundin 2003a) förefaller särskilt användbara. Symbolisk är, kort sagt, sådan

informationsanvändning som inte primärt syftar till omedelbar, rationell problemlösning, utan indirekt tjänar ett annat mål. Informationen signalerar då ett symboliskt värde, vilket kan illustreras med Sundins (2003a) avhandling, där sjuksköterskors återopande av prestigefyllda informationskällor i vissa fall kunde legitimera deras professionella intressen på arbetsplatsen. Johannisson och Sundin erbjuder också en konsekvent överföring av det pedagogiskt präglade sociokulturella idégodset till en biblioteks- och informationsvetenskaplig kontext.

Ett nyinstitutionellt perspektiv

Under de senaste årtiondena har institutionell teori seglat upp som en framgångsrik utmanare till äldre förklaringsmodeller inom samhällsvetenskaplig forskning. Inom forskningen brukar en skiljelinje dras mellan den äldre institutionella teorin och den nyinstitutionella, där den senare kan beskrivas som en reaktion mot den förra. I studiet av förändringsprocesser inom samhällets olika institutioner har de tidigare, instrumentellt rationalistiska analyserna ofta befunnits otillräckliga. Människors (och organisationers) handlingar kan enligt nyinstitutionalismen inte enbart förstås utifrån vinstmaximerande, egennyttiga motiv, utan måste även relateras till rådande värdesystem i de institutioner inom vilka de äger rum. Dessa institutioner studeras med avseende på deras specifika strukturer, deras inneboende normer, regler och roller. Institutioners regler, normer och värderingar anses så att säga vara inympade och fungera meningsskapande för de människor som omfattas, och därmed kommer de också att framstå som mer eller mindre naturgivna och ifrågasätts sällan (t ex Audunson 1997; March & Olsen 1995; Powell & DiMaggio).

James March och Johan Olsen (1995) framhåller i en redogörelse för centrala principer och begrepp inom nyinstitutionell teori särskilt tre grundantaganden, nämligen: 1) synen på mänskligt handlande såsom bestämt av en sorts *lämplighetslogik (logic of appropriateness)* – institutionaliserad via sociala normer, regler och identiteter – snarare än som ett krasst, bevakande av personliga intressen, 2) uppfattningen att historien och samhälleliga förändringar fortskrider i en ineffektiv, meandrande process där olika institutioner växelverkar med de villkor som finns i det omgivande samhället, och slutligen 3) tanken på att statlig styrning (governance) är något betydligt mer komplext än en fråga om enbart formella beslut och instrumentella verkställanden. Förutsättningarna för samhällelig förändring formas enligt nyinstitutionell teori snarare diskursivt (även om detta inte är ett ord som används av March och Olsen), i processer som omfattar såväl medborgares identiteter som sociala normer och regler.

I sin artikel från ISIC-konferensen i Sheffield ställer Ragnar Audunson (1999) frågan: *Can institutional theory contribute to our understanding of information seeking behaviour?* Inte helt överraskande visar han därefter både på att, och hur, detta kan ske⁶. Han argumenterar särskilt för behovet av att vidga synen på informationssökning till handlingar som omfattar avsevärt mer än konkret problemlösning. I sitt förslag till en modell för analys av informationssökning inkluderar han sålunda institutionaliserade normer som en viktig variabel. Samma författare erbjuder ytterligare ett empiriskt exempel (1997) på hur sådan forskning kan se ut, genom en studie av förändringsprocesser vid tre större folkbibliotek. Där framkommer att det aktuella professionella fältets normer spelat en viktig roll i samtliga dessa processer, medan mer genomgripande externa faktorer (såsom teknisk och politisk utveckling) är avgörande för riktningen i organisationernas förändringar, i synnerhet i tider av ökad turbulens i omvärlden. För att bättre förstå institutionell utveckling är det alltså principiellt viktigt att undersöka i vilken grad olika mål eller reformer är kompatibla med de värderingar som råder vid institutionen. De beslut som värderingsmässigt överensstämmer med

institutionens normer kommer troligen att tas emot och omsättas i handling, medan värderingsmässigt inkompatibla beslut kan komma att stanna vid en retorisk nivå (Audunson 1999). Likriktning ligger förstås som en lurande konsekvens av dessa mekanismer, och därmed även den obenägenhet till förändring som ofta sägs karaktärisera institutioner.

Innebörden av att handlingar institutionaliseras beskrivs av nyinstitutionalismens pionjär Philip Selznick, som att de blir "infused with value beyond the technical requirements of the task at hand" (Selznick, 1984, s 17). Vissa sätt att handla blir därmed värdebärande i sig. Resonemanget går igen hos March och Olsen när de talar om institutioners normerande styrning mot rimliga eller "passande" beteenden, och Ragnar Audunson förankrar idén i en bibliotekskontext: "Within the field of public librarianship, it might very well be that some actions are regarded to be inappropriate, no matter their instrumental rationality. A good public librarian simply does not do certain things". Han nämner katalogisering och klassificering som exempel på arbetsmetoder som dels fyller bestämda instrumentella funktioner, men som samtidigt tillskrivs en typ av egenvärde i relation till bibliotekariers yrkespraktik.

Problem och möjligheter – en diskussion

Här följer en diskussion kring de teoretiska begreppens och perspektivens räckvidd i relation till högskolebibliotekariers informationssökning. Avslutningsvis några ord om fortsatt forskning.

Konstruerade dikotomier

Den vetenskapliga litteraturen om informationssökning i stort, liksom denna text, är full av kategoriseringar, distinktioner, motsatspar och andra indelningar. Exempelvis kan nämnas formella/informella källor, subjektiva/objektiva informationsbehov, ålagd/egeninitierad informationssökning och sökning respektive användning av information. Sammantaget vittnar alla dessa indelningar om ambitiösa analyser och kartläggande av regelbundenheter – samma drivkraft att tydliggöra, förstå och förutsäga som ligger bakom konstruktionen av analysredskap som exempelvis modeller för informationssökning (Case 2003, kap 6).

Min egen reflektion, efter att ha läst Tuominens (1997) kritiska resonemang kring monologismens dikotomier, är att sådana analytiska redskap i regel är laddade med värderingar och normer, som kan verka både styrande och diskriminerande. Likaväl som att IKT-artefakter idag enligt socialkonstruktivistiska skolor uppfattas som produkter av sociala förhandlingar och bärare av mening som vida överstiger deras omedelbara nytta (Sismondo 2004; Säljö 2000; Jfr Selznick 1984, s 17), så vill jag understryka att våra analytiska redskap i forskningen medför normer och värderingar skapade i forskarsamfundets diskurser.

Med detta sagt vill jag klargöra för läsaren att de indelningar jag själv gör i denna text är medvetna förenklingar som det kan finnas anledning att ompröva. I informationssökningens praktik flyter säkerligen ålagd informationssökning och egeninitierad ofta samman. Likaså finns det inga självklara skiljelinjer mellan sådan informationssökning som kan rubriceras som instrumentell eller problemlösande och sådan som kan kallas symbolisk eller social. Förmodligen kan båda dessa aspekter ofta tillfredsställas i en och samma handling. Mina "skrivbordsprodukter" får helt enkelt dömas utifrån visad teoretisk och framtida empirisk användbarhet.

Perspektivens potential

Såväl det sociokulturella som det nyinstitutionella perspektivet vilar på socialkonstruktivistisk grund, och de båda kan enligt mitt förmenande sägas vara epistemologiskt kompatibla. Det sociokulturella perspektivet erbjuder redskap för en analys på aktörsnivå, och det nyinstitutionella möjliggör i sin tur analys på en institutionell mesonivå. Just mesonivån uppfattar jag som en tänkbar förklaringsbrygga mellan individers handlande och institutionen inom vilka de är verksamma. Institutionen påverkas i sin tur av externa processer av teknisk, politisk och annan art, vilket gör att ytterligare fler omvärldsfaktorer kan kopplas till och nyansera den totala analysen.

Bland de centrala begrepp som presenterats från de båda perspektiven uppfattar jag att det finns flera likheter och i viss mån även överlappningar dem emellan. Inte minst handlar det om normernas och värderingarnas framträdande roll. Informationssökning är i högskolebibliotekariers fall en professionell aktivitet som formellt lärs, med början i utbildningen, och denna process implicerar approprieringen av normer och värderingar. Institutionaliserade värderingar och förhållningssätt till informationssökning bidrar i sin tur till att styra och forma en lämplig, eller passande, yrkespraktik. Förändringar välkomnas sällan i ett sammanhang där legitimering och reproduktion av den egna verksamheten eftersträvas, såvida förändringen inte ligger i linje med institutionens rådande värderingar och försanthållanden. Med det sociokulturella perspektivet begränsas normernas och värderingarnas inflytande inte till ord och/eller handling, utan de finns till och med inbyggda i de arbetsredskap, eller artefakter, som vi omger oss med dagligen.

I fallet högskolebibliotekarier utgör bibliotekens webbaserade användarundervisningar för informationskompetens onekligen illustrativa exempel på hur lämpliga informationssökningsbeteenden förs fram på ett normerande sätt, just utifrån en viss lämplighetslogik (Sundin 2005). Sundins empiriska studie belyser med tydlighet hur vissa former av informationssökning indirekt definieras som icke-bibliotekariska och därmed utesluts eller varnas för i undervisningen. Detta gäller bland annat webbsurfning och sökningar med Google och andra sökmotorer (Sundin 2005, s 34f). Minns Audunsons ord: "A good (...) librarian simply does not do certain things"!

Ytterligare en beröringspunkt mellan de två perspektiven är synen på symboliska dimensioner av handlande, som i båda fallen ställs mot mer rationella vägar mot problemlösning och måluppfyllelse. Den nyinstitutionella teorin (Powell & DiMaggio 1991) ter sig i detta hänseende väl förenlig med det sociokulturellt influerade begreppet *symbolisk informationsanvändning* (Jfr Sundin 2003b).

Härutöver har givetvis de båda perspektiven sina särskilda ambitioner och unika möjligheter, av vilka ett urval presenterats i föregående avsnitt.

Perspektivens begränsningar

Att de båda perspektiven ser ut att sammanfalla i så många avseenden kan naturligtvis betraktas som en begränsning i sig. Anledningen att anlägga flera teoretiska perspektiv på ett och samma problem bör ju vara att man ämnar belysa olika aspekter av en viss företeelse. Jag har ändå uppfattningen att en kombination av det sociokulturella perspektivets aktörs- och kommunikationsfokus, och det nyinstitutionella perspektivets fokus på kollektiva processer på mesonivå kan vara fruktbar. Bibliotekariers informationssökning är ett komplext studieobjekt som med fördel kan analyseras på flera olika nivåer.

Jag har också uppmärksammat en konflikt mellan de två perspektiven som verkar svår att kringgå. Konflikten ligger i deras motsatta grundantaganden gällande individers handlande och möjligheten till förändring. Där det sociokulturella synsättet poängterar att individer är aktiva medskapare av sin egen verklighet, uppfattar jag att en bärande tanke i det nyinstitutionella är att institutioner verkar bromsande i människors och samhällens förändringsprocesser. Det finns onekligen en risk att kombinationen av dessa två förklaringsmodeller kan innebära ett försök att, så att säga, gasa och bromsa på samma gång. Å andra sidan är det kanske just så motstridiga krafter som faktiskt är i omlopp, och därför bör identifieras, när förutsättningarna för högskolebibliotekariers informationssökning undersöks. En djupare och mer systematisk jämförelse än denna tentativa diskussion är dock nödvändig för att avgöra om kombinationen är en framkomlig väg.

En sista kommentar kring teoriernas räckvidd och tillämpbarhet. Frågor om makt, som exempelvis skulle kunna kopplas till diskussionen om förhållandet mellan bibliotekarie och användare, tycks inte få något gensvar i något av de båda perspektiven. Förvisso talar sig Powell och DiMaggio varma för behovet av ett maktbegrepp i den nyinstitutionella teorin⁷, men de samtida ansatserna tenderar ändå att i hög grad bortse från intressekonflikternas och maktspelets förklaringspotential. Om bibliotekariers informationssökning inte ska förstås som en rent altruistiskt aktivitet kommer därför ytterligare analytiska redskap att krävas.

Referenser

ALA (1989). *Information literacy: final report. Chicago, III.*: American Library Association Presidential Committee on Information Literacy.

Alexandersson, M. & Limberg, L. (2005). *In the shade of the knowledge society and the importance of information literacy*. Paper presented at the 11th EARLI Conference, Nicosia Cyprus, August 23-27, 2005.

Audunson, R. (1999). Can institutional theory contribute to our understanding of information seeking behaviour? I: T.D.Wilson & D.K. Allen (Ed.) *Exploring the contexts of information behaviour. Proceedings of the second international conference on research in information needs, seeking and use in different contexts*. Sheffield: Taylor Graham.

Audunson, R. (1997). Between professional field norms and environmental change impetuses: A comparative study of change processes in public libraries. Paper presented on the 63rd IFLA General Conference August 31- September 5, 1997. Nås online: <http://www.ifla.org/IV/ifla63/63audr.htm> [2006-04-05]

Black A. (2004) Every discipline needs a history: information management and the early information society in Britain In: *Aware and responsible*. Lanham: The Scarecrow Press.

Buckland, M. (1991). *Information and information systems*. Westport: Praeger.

Bruce, C. (2000). Information literacy programs and research: an international review. *The Australian Library Journal*, Aug 2000.

Case, D.O. (2002). *Looking for information: a survey on research on information seeking, needs, and behavior*. San Diego, Calif.: Academic Press.

Dervin, B. (1999). On studying information seeking methodologically – the implications of connecting metetheory to method. *Information Processing and Management*, 35, 727-750.

DIK-förbundet (2003). *DIK om forskning*. Nås online: <http://www.dik.se/> [2006-02-04]

Fisher, K., Erdelez, S & McKechnie L. (Red) (2005). *Theories of Information Behavior: A Researcher's Guide*. Medford, N.J.: Information Today.

Gross, M. (2001). Imposed information seeking in public libraries and school library media centers: a common behaviour? *Information Research*, 6(2). Nås online: <http://informationr.net/ir/6-2/paper100.html> [2006-02-04]

Hedemark, Å., Hedman, J. & Sundin, O. (2005). Speaking of users: on user discourses in the field of public libraries. *Information Research*, 10(2). Nås online: <http://informationr.net/ir/10-2/paper218.html> [2006-02-04]

Hessler, G. (2003). *Identitet och förändring: en studie av ett universitetsbibliotek och dess självproduktion*. Borås: Valfrid. Diss.

Hölscher, C. & Strube, G. (2000). Web search behaviour of Internet experts and newbies. *Computer Networks*, 33(1-6), 337-346.

Kuhlthau, C.C.(1993). *Seeking meaning : a process approach to library and information services*. Norwood, N.J.:Ablex.

Leckie, G.J., Pettigrew, K.E. & Sylvain, C. (1996). Modelling the information seeking of professionals: a general model derived from research on engineers, health care professionals, and lawyers. *Library Quarterly*, 66(2).

Limberg, L. (1998). *Att söka information för att lära: en studie av samspel mellan informationssökning och lärande*. Borås: Valfrid. Diss.

Limberg, L., Hultgren, F., & Jarneving, B. (2002). *Informationssökning och lärande – en forskningsöversikt*. Stockholm: Skolverket.

Lundh, A. (2005). *Informationssökning och lärare*. Magisteruppsats. Borås: Institutionen Biblioteks- och informationsvetenskap/Bibliotekshögskolan.

March, J.G. & Olsen, J.P. (1995). Institutional Perspectives. I J.G. March & J.P. Olsen (Eds) *Democratic Governance*. New York: The Free Press.

Nordlie, R. (2000). *User revealment: user-librarian interaction as model for automated retrieval systems*. Oslo: Høgskolen i Oslo. Diss.

Nygren, E. (2004). *Utvärdering av sökvägledningar*. Rapport vid Uppsala universitet, Institutionen för Informationsvetenskap, på uppdrag av BIBSAM. Nås online via BISAM/Aktuellt/Avslutade projekt 2004 [2006-02-04]

- Olsen, J.P. (1988). Statsvitenskap, organisasjonsteori og nyinstitusjonalisme. I: Olsen, J.P.(red) *Statsstyre og institusjonsutforming*. Oslo:Universitetsforlaget, 13-46.
- Powell, W.W. & DiMaggio, P.J. (1991) *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago, 1-38.
- Seldén, L. (1999). *Kapital och karriär: informationssökning i forskningens vardagspraktik*. Borås: Valfrid. Diss.
- Selznick, P. (1984). *Leadership in administration*. Berkeley: University of California.
- Shera, J.H. (1970). *Sociological foundations of librarianship*. London: Asia.
- Sismondo, S. (2004). *An iIntroduction to science and technology studies*. Oxford: Blackwell.
- Stover, M. (2004). The reference librarian as non-expert: a postmodern approach to expertise. *The Reference Librarian*, 87/88, 273-300.
- Sundin, O. (2003a). *Informationsstrategier och yrkesidentiteter: en studie av sjuksköterskors relation till fackinformation vid arbetsplatsen*. Borås: Valfrid. Diss.
- Sundin, O. (2003b). Towards an understanding of symbolic aspects of professional Information: an analysis of the nursing knowledge domain. *Knowledge Organization*, 30(3/4), 170-181.
- Sundin, O. (2004). Användarundervisning för informationssökning i yrkeslivet: en kunskapsöversikt. *HumanIT*, 7.(2), 265-321.
- Sundin, O. (2005). Webbaserad användarundervisning: ett forum för förhandlingar om bibliotekariers professionella expertis. *HumanIT*, 7(3), 109-168.
- Sundin, O. & Johannisson, J. (2005). Pragmatism, neo-pragmatism and sociocultural theory. Communicative participation as a perspective in LIS. *Journal of Documentation*, 61(1), 23-43.
- Säljö, R. (1994). Minding action: conceiving the world versus participating in cultural practices. *Nordisk pedagogik*, nr 2, 71-80.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Säljö, R. (2005). *Lärande och kulturella redskap: om lärprocesser och det kollektiva minnet*. Stockholm: Nordstedts.
- Talja, S. (2005). The social and discursive construction of computing skills. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 56 (1), s 13-22.
- Tuominen, K. (1997). User-centered discourse; an analysis of the subject positions of the user and the librarian. *Library Quarterly*, 67(4), 350-71.

Wilson, P. (1983). *Second-hand knowledge: an inquiry into cognitive authority*. Westport, Conn.: Greenwood.

Wilson, P. (1996). The future of research in our field. I: J. Olaisen, E. Munch-Petersen & P. Wilson (Eds). *Information science: from the development of the discipline to social interaction*. Oslo: Scandinavian University.

Wilson, T. (1999). Models in information behaviour research. *Journal of Documentation*, 55(3), 249-270.

¹ Genom att använda begreppet informationssökning i vid bemärkelse inkluderas här hela den process där information söks och inhämtas (Jfr Buckland 1991 del III; Wilson 1999, s 257). Såväl sökning i formella informationssystem som informationsutbyte i mellanmänsklig kommunikation innefattas.

² I föreliggande artikel avses främst högskolebibliotekarier vid akademiska bibliotek även om flera mer generella resonemang förs.

³ För utförligare sammanställningar av litteratur kring informationskompetens (information literacy) rekommenderas Christine Bruce (2000) eller Louise Limberg, Frances Hultgren & Bo Jarneving (2002kap 5.3.1). I den senare översikten beskrivs framväxten av begreppet informationskompetens som en rörelse från vad som tidigare benämnts bibliotekskunskap mot ett mer processorienterat förhållningssätt till informationssökning. Sitt egentliga genomslag fick begreppet information literacy 1989 i en rapport från American Library Association, där informationskompetens kort definierades som "förmåga att lära" (ALA 1989).

⁴ Alistair Black ifrågasätter i en historisk tillbakablick av informationsteknikens utveckling över århundradena den omhuldade bilden av våra samtida informationsteknologiska framsteg som varande helt unika och särskilt revolutionerande. Uppenbarligen har stora förändringar skett under och efter 1900-talet, men inte desto mindre bidrar Black till en välgörande perspektivvridning och att ge proportioner till vår bild av samtiden.

⁵ Att en sådan teoretisk grund finns, och är ett traditionellt kriterium för att en yrkesgrupp ska kunna nå professionell status, argumenterar exempelvis Jesse Shera starkt och kategoriskt för, att i teori och praktik framhålla bibliotekariers specifika expertis, inte minst gentemot andra personalgrupper på arbetsplatsen, genom en tydlig differentiering av arbetsuppgifterna (1979, s 160ff).

⁶ Det bör tilläggas att informationssökning även nämns utanför Audunsons biblioteks- och informationsvetenskapliga tillämpningar av det nyinstitutionella perspektivet, som en central praktik att beakta för den som vill nå kunskap om hur normer och beteenden verkar inom sociala institutioner (Olsen 1988, s 44).

⁷ Med risk för att förenkla i överkant vill jag påstå att utvecklingen ser ut att göra något av en dialektisk pendlande rörelse i DiMaggios & Powells m fl bidrag till framtida teoriutveckling och forskning. Deras uttalade intresse för makt, intressekonflikter och förändring känns delvis igen från den äldre institutionella teorin. Min uppfattning är att Selznick i högre grad än nyinstitutionalisterna velat utforska konflikter mellan olika värdesystem.